

NGOẠI NGỮ VỚI BẢN NGỮ

TÍNH SÁNG TẠO CỦA NGƯỜI DỊCH

ALEKXSANDR MESHERJAKOV

(Nga)

Trong vòng 30 năm, tôi đã dịch khá nhiều từ tiếng Nhật: thơ văn cổ, thơ văn thời trung đại, văn xuôi đương đại. Hiện nay, tôi đang dạy dịch ở trường đại học. Nhờ vậy, tôi có thể đưa ra quy tắc người dịch bắt buộc phải tuân thủ. Trong dịch, có nhiều nghề. Người dịch phải biết sử dụng các từ khác nhau, các sách tham khảo, các từ điển bách khoa, phải nắm chắc ngữ pháp. Điều bí mật tôi đã tìm ra: không thể dạy cho ai trở thành dịch giả.

*

* *

Mỗi lần dịch, bạn làm việc với một tác giả. Bạn phải hiểu họ, thâm nhập vào các hình tượng, nhân vật của họ. Theo nghĩa đó, người dịch giống với diễn viên, phải từ bỏ “cái tôi” để hiểu tác giả, hiểu nền văn hóa khác. Người dịch giống thầy phù thủy có thể giao tiếp với thần linh. Người dịch bắc cầu cầu dẫn độc giả đến với nền văn hóa khác.

Người dịch tiếng Nhật phải biết cúi mình một cách lễ phép trước máy điện thoại, biết cầm đũa, ăn cháo kiểu mạch, uống rượu sakê. Đại đa số người Nhật cho rằng chỉ người Nhật mới hiểu được người Nhật. Người dịch phải dịch sang thứ tiếng tác giả không biết. Làm thế nào để tìm được tất cả những cái tương đồng, không có trong thiên nhiên? Trong thiên nhiên Nhật, có “cây phong”, nhưng lá của nó bé hơn nhiều, nằm gọn trong lòng bàn tay em bé. Ở Nhật, lá “sồi” không có răng cưa như lá “sồi” Nga. Ở

Nhật, có “xakura” nở hoa như anh đào, nhưng quả của nó không dùng làm mứt. “Mận” trong tiếng Nhật không được liên tưởng tới những quả mọng của mùa xuân, mà tới sự nở hoa sớm, báo hiệu mùa xuân đến.

Người dịch phải là người Nga: bắt tay chặt, hái nấm, ăn xúp, nốc cặn cốc vodka trong tiếng reo hò. Nếu không, anh ta sẽ không thể nhận biết cái điều là: trong nền văn hóa khác, mọi thứ hoàn toàn khác.

Người dịch không chỉ tái hiện nguyên bản. Anh ta sẽ gặp khó khăn vì tiếng Nhật có nhiều từ đồng âm. Một từ đơn giản “tình yêu” còn có nghĩa là “lửa”. Cái nghĩa đó không có trong từ tương ứng của tiếng Nga.

Đối với người dịch, câu hỏi nhiều hơn câu trả lời. Nếu tác giả mắc sai lầm, nhầm tên nhân vật, nhớ sai ngày tháng, sự kiện, thuật ngữ, thì người dịch phải biết để chú thích. Nếu dịch các tác gia đương đại, người dịch phải trao đổi với tác giả. Người dịch phải chú ý hơn, hiểu biết hơn tác giả. Tác giả viết điều mình biết, người dịch dịch cái cần dịch.

Trên thế giới, có nhiều dân tộc, ngôn ngữ, nên luôn cần đến người dịch. Không phải mọi văn bản đều phải dịch. Chẳng hạn, văn bản có tính tôn giáo nếu dịch có thể làm mất ma lực ban đầu của nó.

Ngày nay, người dịch tự do hơn trong việc lựa chọn các giải pháp dịch tùy theo sự hiểu biết, thị hiếu của mình.

Thử so sánh hai bản dịch văn học cổ của Nhật sau. Bản dịch thứ nhất của nhà ngữ văn học nổi tiếng A. A. Holodovits (1906-1977), có tên: “Ông già Taketôri: “Ngày xưa, có ông già tên là Taketôri. Hàng ngày, ông vào rừng chặt trúc làm các vật dụng trong nhà. Một lần, ở trong rừng, ông nhìn thấy ở một thân cây trúc, có ánh lửa. Ông lại gần, nhìn thấy cô gái đẹp, người nhỏ bằng hạt đậu”. A.A. Holodovits đã “Nga hóa” các từ thực tế trong nguyên bản một cách rất tài tình. Thế nhưng, ngày nay, bản dịch đã bị bỏ quên.

Trong khi đó, bản dịch có tính “kinh điển” được tái bản nhiều lần là của V. N. Markova (1907-1955), nữ sĩ, nữ dịch giả nổi tiếng. Nó có tên: “Câu chuyện về ông già Taketôri”. Nữ sĩ không muốn biến bản dịch thành truyện cổ tích Nga: “Ngày xưa ngày xưa, có ông già tên là Taketôri. Hàng ngày, ông vào rừng trúc, chặt trúc làm các vật dụng dùng trong nhà để đem bán. Vì vậy, người ta đặt cho ông cái tên Taketôri, có nghĩa người chặt trúc. Còn tên thực của ông là Xanuku-no Miiaxu- Kômero. Một hôm, ông vào rừng trúc, nhìn thấy ở một thân cây trúc, có ánh sáng được phát ra từ em bé gái xinh đẹp, cao khoảng 12 phân”.

Bản dịch sau được đọc nhiều vì nó không phải là truyện cổ tích Nga với các cái tên Nhật. Một ví dụ khác nữa. A.E. Gluskina (1904-1994), người rất sành văn học Nhật, năm 1927, đã dịch đoạn thơ Nhật như sau :

Con họa mi đậu
trên cành mận
Hót gọi mùa xuân đến.

Mùa xuân không đến...Tuyết vẫn rơi...

Năm 1995, A. A. Dolin đã dịch :

Con họa mi hót trên cành mận

Mừng mùa xuân đến

Mùa xuân đến, lá vẫn rụng!

Nguyên bản bài thơ như sau: “Con họa mi đậu trên cành mận, mùa xuân bắt đầu, nhưng tuyết vẫn rơi”. Tác giả làm bài thơ chỉ một lần. Nhưng việc dịch thì khác: thời đại khác, người dịch khác, bản dịch khác.

Mới đây, người Nhật đã sử dụng các bản dịch cũ các tác phẩm của Dostojevskij. Nhu cầu đối với chúng cứ giảm dần theo thời gian. Thế rồi, bỗng xuất hiện bản dịch mới của tiểu thuyết “Anh em nhà Karamazov”, bán được 500.000 cuốn trong một thời gian ngắn là điều không có ở Nga. Có phải do tác giả viết hay hơn? Câu trả lời: bản dịch là tác phẩm khác hẳn.

Khi dịch một tuyển tập truyện ngắn thời trung đại của Nhật, viện sĩ N.I. Konrad (1901-1970), một trong những người sáng lập nền văn học Nhật ở Nga, đã thêm vào “chất trang nhã Châu Âu”. Cụ thể là, khi dịch câu: “ Ngày xưa có **người đàn ông**”, viện sĩ đã dịch là: “Ngày xưa, có **nhà hiệp sĩ**”. Ở đây, từ **nhà hiệp sĩ** thích hợp hơn từ **người đàn ông** trần trụi. Người dịch không chỉ phải là người Nhật, người Nga, mà còn phải là người Châu Âu.

Kinh nghiệm của nhiều thế hệ dịch giả cho thấy: không thể có bản dịch giống nguyên bản 100%. Người dịch cần đưa ra cách giải riêng, phải cải biến nguyên bản, là đồng tác giả. Vì vậy, ở các bìa sách xuất bản ở Nhật luôn có hai cái tên- tên tác giả, tên dịch giả.

Đỗ Thanh dịch

(Ban Biên tập nhận bài ngày 29-09-2010)